

УДК 631/635; 631.151.3

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Л.І. Моклячук, Л.Б. Плаксюк

Інститут агроекології і природокористування НААН

Висвітлено положення Національних стандартів країн Євросоюзу, Канади, США та Японії в частині перехідного періоду до органічного землеробства. Проведено аналіз вимог цих стандартів та Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Запропоновано основні аспекти переходу господарства на систему органічного виробництва. Обґрунтовано потребу в розробленні підзаконних актів для регламентації процесу перехідного періоду від традиційного до органічного землеробства. Визначено, що для розвитку органічного виробництва та захисту вітчизняного виробника необхідно гармонізувати українське законодавство з системою міжнародних вимог через створення Національного стандарту органічного сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: національна стандартизація, органічне землеробство, перехідний період, сільське господарство.

За даними дослідного Інституту органічного сільського господарства Швейцарії (FiBL) загальна кількість сертифікаційних органів у світі на 2013 р. становила 576 одиниць [1]. Кожна країна-виробник органічної продукції керується національними та приватними стандартами, в яких описано правила ведення органічного виробництва. Таке різноманіття стандартів потребує проведення додаткових експертиз та укладання додаткових угод про еквівалентність на світовому ринку органічної продукції. З метою покращення процесу сертифікації органічного виробництва Міжнародна федерація органічних сільськогосподарських рухів (IFOAM) в загальних цілях і вимогах до органічних стандартів (COROS) запропонувала бренд OGS (Глобальний органічний знак), щоб надати можливість виробникам отримати сертифікат відповідності та продавати свою продукцію без додаткової перевірки. Оцінювання за системою COROS враховує

різні цілі та вимоги стандартів, у т.ч. позитивні та негативні варіювання еквівалентності, що дає змогу врахувати специфіку сільського господарства та якість ґрунтів країни-виробника [2].

Незважаючи на те, що 3 вересня 2013 р. був прийнятий Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», внаслідок недостатньої кількості розроблених підзаконних актів та відсутності національних стандартів процес сертифікації органічного виробництва проводиться сертифікаційними органами, акредитованими в інших країнах. Єдиний вітчизняний сертифікаційний орган «Органік стандарт» акредитовано міжнародною некомерційною організацією з акредитації органічного виробництва (International Organic Accreditation Services, IOAS), що була створена на базі IFOAM. «Органік стандарт» проводить сертифікацію господарств за національними стандартами країн Євросоюзу, Японії, США та низкою приватних стандартів.

© Л.І. Моклячук, Л.Б. Плаксюк, 2015

Щоб забезпечити захист вітчизняного виробника та гармонізувати нормативно-правові відносини органічного ринку України, важливо вирішити питання прийняття єдиних вимог щодо виробництва органічної продукції шляхом національної стандартизації з урахуванням більшості міжнародних нормативних документів та стану земель сільськогосподарського призначення, оптимальних шляхів переходу до органічного виробництва, орієнтуючись на отримання максимальних прибутків.

Актуальність розробки Українських національних правил інспекції та сертифікації процесів виробництва органічної продукції полягає у висвітленні виробничих особливостей сільськогосподарської продукції та бонітету ґрунтів. Тому виникла необхідність в детальному аналізі основних міжнародних стандартів з метою створення єдиного підходу до контролю виробництва та маркування органічної продукції.

Важливим етапом становлення органічного виробництва є правильно спланований процес переходу до нього. Незважаючи на те, що площа органічних сертифікованих угідь України збільшується з року в рік, перехідний період до органічного виробництва стримує багатьох бажаючих виробляти органічну продукцію, оскільки виробники мають пройти через процес навчання та адаптацію до нових умов, пов'язаних з таким переходом [3]. У перші роки перехідного періоду виробник стикається з низкою проблем, серед яких: збільшення рівня забур'яненості культур, нестача поживних речовин, встановлення нових сівозмін, зміна механічного обладнання, зниження врожайності. Поряд із втратою врожайності виробники не можуть отримати гідну ціну за свою продукцію, адже вона не має статусу органічної [4, 5]. Зважаючи на це, в постанові ради ЄС наголошено, що перехід до органічної системи виробництва потребує певних періодів адаптації усіх використовуваних засобів та методів. Залежно від продукту-попередника, слід визначити певні терміни для різних секторів виробництва [6].

З огляду на вищезазначене, метою дослідження було наукове обґрунтування єдиних вимог щодо виробництва органічної продукції рослинництва з урахуванням оптимальних шляхів переходу до органічного виробництва.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичну та методологічну базу дослідження становлять чинні нормативно-правові акти країн Євросоюзу, Японії, Канади, США та України, що регулюють процес органічного виробництва (таблиця). У процесі дослідження порівнювали основні чинні державні нормативні документи з метою створення національного стандарту органічного сільськогосподарського виробництва. Для аналізу було використано такі показники:

- визначення терміна «перехідний період»;
- початок перехідного періоду;
- тривалість перехідного періоду;
- скорочення перехідного періоду;
- подовження перехідного періоду у разі використання нерегламентованих засобів;
- маркування продуктів рослинного походження, що були отримані в перехідний період.

Методологічною основою нашого дослідження були аналітико-синтетичні методи, які надали можливість теоретично обґрунтувати концептуальні аспекти процесу переходу на органічне землеробство.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Аналіз основних вимог до процесу переходу на органічне землеробство Постанов Ради ЄС № 834/2007 та 889/2008 (ЄС), Японського сільськогосподарського стандарту (Японія), Системи органічного виробництва загальних принципів та стандартів управління (Канада), Національної органічної програми (США) і Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» наведено в таблиці [6–11].

Аналіз чинних міжнародних нормативно-правових актів свідчить, що термінологія та початок перехідного періоду, вста-

Основні вимоги до перехідного періоду від виробництва традиційної продукції до виробництва органічної продукції за нормативно-правовими актами ЄС, США, Японії, Канади та України

		Нормативно-правові акти				
Показники		Постанови Ради ЄС № 834/2007, 889/2008 (Європейський Союз)	Японський сільськогосподарський стандарт, JAS (Японія)	Система органічного виробництва. Загальні принципи та стандарти управління (Канада)	Національна органічна програма, NOP (США)	Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»
Визначення	«Конверсія» (перехідний період) — перехід від неорганічного до органічного господарювання за певний проміжок часу, в ході якого застосовувалися норми органічного виробництва	Не відмічено	Не відмічено	Перехідний період — це проміжок часу від початку господарювання за принципами органічного виробництва до досягнення органічного статусу однієї продукції відповідно до стандарту	Не відмічено	Перехідний період — період переходу від виробництва традиційної (неорганічної) продукції (сировини) до виробництва органічної продукції (сировини)
Початок перехідного періоду	Перехідний період розпочинається не раніше, ніж оператор повідомить компетентний орган про свою діяльність і підпорядкує господарство системі контролю	Початок виробництва органічної продукції настає з моменту збору врожаю та відмови від заборонених речовин	Початок виробництва органічної продукції настає з моменту збору врожаю та відмови від заборонених речовин	Заявка на сертифікацію повинна бути подана за 15 місяців до дня продажу продукту	Не відмічено	З дня подання заяви встановленого зразка про перехід на виробництво органічної продукції (сировини)
Тривалість перехідного періоду	— для однорічних культур — щонайменше впродовж двох років до засівання; — для багаторічних культур, крім фуражних, щонайменше впродовж трьох років до першого збору врожаю органічних продуктів; — для лук і пасовищ чи багаторічних фуражних культур — щонайменше впродовж двох років до початку їх використання як органічних кормів	— для однорічних культур — щонайменше два роки до сівби; — для багаторічних культур — три роки до першого збору врожаю (за винятком пасовищних трав)	— для однорічних культур — щонайменше два роки до сівби; — для багаторічних культур — три роки до першого збору врожаю (за винятком пасовищних трав)	Речовини, заборонені пар. 1.4.1, і речовини, що не вписані в SAN/ССSB 32,311, не повинні застосовуватися щонайменше 36 місяців перед збиранням будь-якої органічної продукції	Правила виробництва органічної продукції повинні застосовуватись до земельних ділянок упродовж трьох років, які безпосередньо передують збору врожаю	Залежно від виду діяльності, що підлягає оцінюванню та підтверженню відповідності, для кожної особи встановлюється індивідуально. Для однорічних культур — не менше 12 місяців

Продовження таблиці

Показники	Нормативно-правові акти			
	Можливе за таких умов:	Можливо до одного року, до першого врожаю, за розорення нових полів, якщо заборонені речовини не використовувались на них щонайменше два роки та правила JAS застосовувались до виробництва продукції не менш ніж один рік	Не відмічено	Не відмічено
Скорочення першого періоду	Можливе за таких умов: 1) на земельних ділянках вживалися заходи, що забезпечують невикористання на них продуктів, не дозволених до використання в органічному виробництві або 2) ці земельні ділянки були природними чи сільськогосподарськими зонами, які не оброблялися речовинами, не дозволеними для органічного виробництва (за умови надання уповноваженому органу влади задовільних доказів, які надають можливість упевнитися у виконанні відповідних умов упорядкувань щонайменше трьох років). Перехідний період може бути скорочений до одного року для пасовищ і відкритих майданчиків, які використовуються для утримання нетраводічних видів тварин. Цей період може бути скорочений до шести місяців, якщо відповідна земельна площа впродовж попереднього року не зазнавала обробки речовинами, не дозволеними до використання в органічному виробництві	Можливо за таких умов: 1) на земельних ділянках вживалися заходи, що забезпечують відмову від використання на цих земельних ділянках речовин, не дозволених до використання в органічній продукції, що підтверджується відповідними документами; 2) земельні ділянки не оброблялися речовинами, не дозволеними для органічного виробництва, впродовж двох і більше років, що підтверджується відповідними документами	Не відмічено	Не відмічено

Показники	Нормативно-правові акти				
Подовження перехідного періоду у разі використання регуляторів речовини до використання регуляторів речовини	1) Використання заборононих речовин було частиною обов'язкових заходів для контролю хвороб шкідників згідно з порядженням уповноваженого органу влади. 2) Використання заборононих речовин було частиною наукових досліджень, санкціонованих уповноваженим органом влади відповідної країни-учасниці. За наведених умов тривалість перехідного періоду має встановлюватися з урахуванням таких чинників: – процес розкладання відповідних речовин має гарантувати наприкінці перехідного періоду незначний рівень залишків у ґрунті і, за вирощування багаторічних культур, у рослинах; – врожай, отриманий після обробки, не дозволяється реалізовувати з посиленням на методи органічного виробництва	У разі аварійної обробки проти шкідників чи хвороб заборононими речовинами оператор зобов'язаний повідомити про це орган із сертифікації без зволікання, адже це може вплинути на сертифікацію органічної продукції	У разі аварійної обробки проти шкідників чи хвороб заборононими речовинами оператор зобов'язаний повідомити про це орган із сертифікації без зволікання, адже це може вплинути на сертифікацію органічної продукції	Якщо заборононену речовину вносять, то перехідний період подовжується ще на 36 місяців від дати застосування заборононої речовини	Продовження перехідного періоду можливе у разі, якщо земля була забруднена речовинами, не дозволеними до використання під час виробництва органічної продукції; – у разі, якщо після закінчення перехідного періоду результати оцінювання незадовільні
Маркування рослинного походження, які були отримані в перехідний період	Продукти рослинного походження, отримані в перехідний період, можуть мати позначку «продукт в процесі переходу до органічного виробництва» за умови, якщо: а) перехідний період до збору врожаю складав щонайменше 12 місяців;	За японським стандартом існує маркування «продукт до органічного виробництва»	За канадським стандартом не існує маркування продукції, як «продукт на стадії переходу до органічного виробництва»	Використання терміна «органічний» або «100 відсотків органічний», або «містить органічний продукт»	У разі якщо перехідний період триває більше від встановленого терміну для перехідного періоду, дозволяється маркування продукції як «продукт на стадії переходу до органічного виробництва»

Закінчення таблиці

Нормативно-правові акти	
Показники	У разі якщо перехідний період триває більше від встановленого терміну для перехідного періоду, дозволяється маркування продукції як «продукту на стадії переходу до органічного виробництва»
Маркування продуктів рослинного походження, які були отримані в перехідний період	можливе у разі дотримання виробником правил, визначених цим стандартом
б) позначка зображена в кольорі, форматі або комплекті шрифтів, який не є більш помітним, ніж опис продукту, і набрана літерами одного розміру; в) продукт містить лише один інгредієнт сільськогосподарського походження; г) позначка пов'язана з кодом органу контролю або контролюючої інстанції, як зазначено у статті 27 (10) Постанови № 834/2007	

новлена цими документами, рівнозначна, але існують відмінності щодо тривалості та подовження перехідного періоду, а також щодо маркування продуктів рослинного походження, які були отримані в перехідний період.

На нашу думку, під час розроблення нормативних документів у частині перехідного періоду до органічного землеробства слід опиратись на правила переходу відповідно до системи COROS, за якою перехідний період має розпочинатися з дати подання виробником заявки контролюючому органу. Скоротити перехідний період дозволяють компетентні органи за умови надання доказів щодо відсутності використання заборонених речовин упродовж 36 місяців. Тривалість перехідного періоду має становити:

- для однорічних культур — не менше 12 місяців від посіву чи посадки культури;
- для пасовищ або лук — не менше 12 місяців до початку випасу;
- для багаторічних культур — не менше 18 місяців до збору врожаю.

У всіх інших випадках у разі застосування заборонених речовин менш ніж за 36 місяців до збору врожаю продукція не має права продаватися як органічна. Такі продукти можуть маркуватися як «Продукти на стадії переходу до органічного виробництва» за умови проходження конверсійного періоду впродовж 12 місяців [8].

Аналіз міжнародної нормативної бази та результати власних досліджень дали змогу гармонізувати низку аспектів щодо сертифікації господарств у період переходу до органічного землеробства [9, 11]. Ми пропонуємо розпочинати процес сертифікації сільськогосподарського підприємства з побудови плану переходу господарства на ведення його за принципами органічного виробництва, що буде враховувати спеціалізацію господарства, організаційно-економічні компоненти (маркетингові, логістичні, комерційні складові) та паспорт органічного господарства.

Паспорт органічного господарства повинен полегшити механізм контролю за виробництвом органічної продукції та має складатися з двох основних частин: агроекологічної та організаційно-господарської.

Перша частина (агроекологічна) відіграє роль дозвільної системи, а саме, забезпечує розуміння на першопочаткових етапах об'єктивної реальності створення органічного виробництва у певній місцевості. Вона має містити такі пункти:

- схему вододілу сільськогосподарських земель, які проходять стандартизацію;
- систему моніторингу латентних джерел забруднення, в т.ч. моніторинг стану ґрунтів. Агрохімічні дослідження ґрунту, що мають бути проведені згідно з вимогами сертифікації, дадуть можливість виробникам у подальшому правильно підбирати агротехнічні заходи;
- систему превентивних заходів щодо забруднення ґрунтових вод забороненими в органічному виробництві речовинами;
- систему контролю якості води для зрошення;
- систему превентивних заходів, зважаючи на профіль ерозії ґрунту та можливих перенесень ґрунту з полів, які не оброблялись, відповідно до органічних стандартів.

Друга частина (організаційно-господарська) передбачає забезпечення ефективного впровадження принципів органічного управління господарством. Вона містить такі складові:

- систему обробітку ґрунту;
- науково обґрунтовану схему сівозмін;
- основні характеристики насінневого матеріалу;
- систему удобрення ґрунту, в т.ч. якість, походження та методи зберігання органічних добрив та поліпшувачів ґрунту;
- посів сидеральних культур і використання рослинних решток та запобігання виділенню продуктів розпаду рідких і твердих фракцій гною;
- систему захисту рослин;
- опис проблематики та схеми вирішення питань, пов'язаних з буферними зонами,

зокрема, якщо господарство частково переходить до органічного виробництва;

- систему заходів, що сприяють розподілу органічної та неорганічної продукції у господарствах з паралельним виробництвом.

З огляду на вищевикладене, роль організаційно-господарської частини плану переходу до органічного землеробства полягає в визначенні стратегії управління господарством, що зможе забезпечити виконання всіх заявлених принципів органічного виробництва, а саме: покращення родючості ґрунту, зменшення насінневого банку бур'янів та запобігання розвитку хвороб за період сертифікації виробництва, усунувши можливість забруднення продукції небезпечними речовинами.

ВИСНОВКИ

Аналіз нормативних документів країн-лідерів виробництва органічної продукції засвідчив, що для прискорення розвитку органічного виробництва та захисту вітчизняного виробника необхідно гармонізувати українське законодавство з системою міжнародних вимог через створення Національного стандарту органічного сільськогосподарського виробництва.

Національний стандарт органічного сільськогосподарського виробництва необхідно розробляти з урахуванням основних принципів системи COROS для спрощення подальшого оцінювання стандарту щодо його відповідності міжнародному еталону.

Сертифікація органічної продукції рослинництва має проходити за дотримання господарством плану переходу на ведення його за принципами органічного виробництва, створеного для нівелювання негативних чинників, що спостерігаються в процесі конверсії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Віллер Х.* Світ органічного сільського господарства. Статистика та тенденції 2013 року / Хельга Віллер, Джулія Лерноуд, Лукас Кільхер / FIBL. — Швейцарія, 2013. — 63 с.
2. The IFOAM NORMS for Organic Production and Processing Version / IFOAM. — Germany, 2014. — 132 p.
3. *Михайленко О.Г.* Розвиток органічного сільського господарства в системі євроінтеграційних про-

- цесів в Україні / О.Г. Михайленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2014. — № 6, ч. 3. — С. 40–45.
4. Seufert V. Comparing the yields of organic and conventional agriculture / V. Seufert, N. Ramankutty, J.A. Foley // *Nature*. — 2012. — No. 485. — P. 229–232.
 5. Utilizing covercrop mulches to reduce tillage in organic systems in the southeastern USA / S. Chris Reberg-Horton, Julie M. Grossman, Ted S. Kornecki [et al.] // *Renewable Agriculture and Food Systems*. — 2012. — No. 27. — P. 41–48.
 6. COMMISSION REGULATION (EC). — Official Journal of the European Union. — 2008. — No. 889. — 84 p.
 7. Council Regulation (EC). — Official Journal of the European Union. — 2007. — No. 834. — 22 p.
 8. Organic JAS Standards and Technical Criteria [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.maff.go.jp/e/jas/specific/criteria_o.html
 9. Organic Production Systems General Principles and Management Standards / National Standard of Canada. — Corrigendum. — 2008. — No. 1. — 39 c.
 10. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>
 11. USDA National organic program (NOP) / CCOF Certification services, LLS. — 2014. — 48 p.

REFERENCES

1. Viller Khelha, Lernoud Dzhuliia, Kilkher Lukas (2013). *Svit orhanichnoho silskoho hospodarstva. Statystyka ta tendentsii 2013 roku* [World of Organic Agriculture. Statistics and trends 2013]. Fibl. Shveitsariia. 63 p. (*in Ukrainian*).
2. The IFOAM NORMS for Organic Production and Processing Version (2014). IFOAM. 132 p. (*in English*).
3. Mykhailenko O.H. (2014). *Rozvytok orhanichnoho silskoho hospodarstva v systemi yevro intehratsiinykh protsesiv v Ukraini* [Development of Organic Agriculture in the system of European integration processes in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu* [Scientific Bulletin of Kherson State University]. No. 6, part. 3, pp. 40–45 (*in Ukrainian*).
4. Seufert V., Ramankutty N., Foley J.A. (2012). *Comparing the yields of organic and conventional agriculture*. *Nature*. No. 485, pp. 229–232 (*in English*).
5. Chris Reberg-Horton S., Grossman Julie M., Kornecki Ted S. (2012). *Utilizing covercrop mulches to reduce tillage in organic systems in the southeastern USA*. *Renewable Agriculture and Food Systems*. No. 27, pp. 41–48 (*in English*).
6. COMMISSION REGULATION (EC) No. 889/2008. Official Journal of the European Union (2008). 84 p. (*in English*).
7. Council Regulation (EC) No. 834/2007. Official Journal of the European Union (2007). 22 p. (*in English*).
8. Organic JAS Standards and Technical Criteria [Electronic resource], available at: http://www.maff.go.jp/e/jas/specific/criteria_o.html (*in English*).
9. Organic Production Systems General Principles and Management Standards. National Standard of Canada. Corrigendum (2008). No. 1, 39 p. (*in English*).
10. *Zakon Ukrainy Pro vyrobnytstvo ta obih orhanichnoi silskohospodarskoi produktsii ta syrovyny* [The Law of Ukraine «On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials»]. [Electronic resource], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (*in Ukrainian*).
11. USDA National organic program (NOP). CCOF Certification services, LLS (2014). 48 p. (*in English*).